

ВАРЛАМ ШАЛАМОВ

ЛЮБОВТА НА КАПИТАН

ТОЛИ

Превод от руски: Александър Талаков, 1994

chitanka.info

Най — леката работа в забоя на златната мина е тази на дърводелеца, който нанажда трата — сковава с пирони дъските, по които се тикат количките с „пясъците“ до машината за промиване. От централния трап дъскените „ръкави“ се отвеждат до всеки забой. Отгоре, от машината за промиване, това изглежда като гигантска стоножка, размазана, изсъхнала и завинаги прикована към дъното на открития златен рудник.

Тази работа е „скатавка“ — лека работа в сравнение с труда на копача или на човека, който бута количката. Ръцете на дърводелеца не докосват нито дръжките на количката, нито лопатата, нито лоста, нито кирката. Само брадва и шепа гвоздеи — това са инструментите му. Обикновено на тази нужна, задължителна, важна работа бригадирите сменят работниците, за да им дадат поне малка почивка. Разбира се, пръстите, сгърчени сякаш за вечни времена по дръжките на лопатите или на кирките, не можеха да се изправят за един ден лека работа — за това бе нужно година или повече безделие. Но в редуването на лекия и тежкия труд имаше някаква капка справедливост. Редът не беше общ за всички — по-голям шанс да поработят поне един ден като дърводелци имаха по-слабите. За да се коват пирони и да се дялкат дъски не се иска от човека да е професионален дърводелец. Хората с висше образование чудесно се справяха с тази работа.

В нашата бригада хората не се редуваха на „скатавката“. Мястото беше постоянно заето от един и същ човек — Исаи Рабинович, бивш управител на Общосъюзния застрахователен институт. Рабинович беше шестдесет и осем годишен, ала жилав старец и се надяваше да издържи присъдата си от десет години. В лагера убива работата — затова всеки, който възхвалява лагерния труд, е или подлец или глупак. Двадесетгодишните, тридесетгодишните умираха един подир друг — нали затова ги бяха докарали, — а Рабинович живееше. Имаше някакви познанства сред началството на лагера, някакви тайнствени връзки, ту временено работеше в стопанската част, ту беше в канцеларията — той разбираше, че всеки ден и всеки час, прекарани извън забоя, му обещават живот, спасение, докато забоят — само гибел, смърт. Не би трябвало да се вкарват в специалните зони хора на пенсионна възраст. Анкетните данни на Рабинович го бяха довели в спецзоната на смърт.

Добре, ама Рабинович се заинатил, не пожелал да умира.

Един ден ни заключиха заедно, „изолираха“ ни на 1 май както правеха всяка година.

— Отдавна ви наблюдавам — каза ми Рабинович — и съм приятно изненадан, че и от мен се интересува някой — не от онези, които са длъжни да правят това. — Аз му се усмихнах с кривата си усмивка, която разкърьсваше разранените ми устни и подпухналите от скорбута венци. — Сигурно сте свестен човек. Никога не приказвате мръсотии за жените.

— Не съм се вглеждал в себе си, Исаи Давидович. Нима тук някой говори за жени?

— Говорят, само че вие не се включвате в тези разговори.

— Откровено казано, Исаи Давидович, — смятам жените за по-добри от мъжете. Разбирам единството на двуединния човек и че мъжът и жената са едно, и така нататък. И все пак майчинството е труд. Жените дори работят по-добре от мъжете.

— Наистина е така — обади се съседът на Рабинович, счетоводителят Безноженко. — На всички ударни трудодни и съботници по-добре е да не заставаш до жена — ще те съсипе, ще ти вземе здравето. Запалиш цигара, пък тя се сърди.

— Да, и това е вярно — разсеяно каза Рабинович. — Сигурно е така, сигурно. Ето например Колима. Страшно много жени пристигнаха тук, за да са при мъжете си — ужасна съдба, ухажвания на началниците, на всички тези простаци, изпозаразени със сифилис. Знаете го не по-зле от мен. А нито един мъж не е пристигнал тук след интернираната си и осъдена жена. Съвсем за кратко, бях управител на застрахователното дружество — продължи Рабинович. — Но все пак достатъчно, за да ми лепнат една десетачка. Години наред отговарях за външния актив на дружеството. Разбирате ли какво значи това?

— Разбирам — рекох безсмислено, защото не разбирах.

Рабинович се усмихна от приличие, много учтиво.

— Освен застрахователната дейност в чужбина... — той изведнъж ме погледна в очите и усети, че нищо не ме интересува. Поне до идването на обяд.

Разговорът се възобнови след лъжицата чорба.

— Искате ли да ви разправя за себе си? Дълго време живях в чужбина и сега, в болниците, където лежах, в бараките, в които живях, всички ме молеха да им разказвам едно и също нещо. Как, къде и какво

съм ял там. Гастрономически мотиви. Гастрономически кошмари, мечти, сънища. Трябва ли ви такъв разказ?

— Да, трябва ми — рекох.

— Добре. Бях застрахователен агент в Одеса. Работех в „Русия“ — имаше такава застрахователна агенция. Бях млад, стараех се да върша за шефа всичко колкото се може по-честно и по-добре. Научих чужди езици. Изпратиха ме в чужбина. Ожених се за дъщерята на собственика. Живях в чужбина чак до революцията. Тя не изплаши кой знае колко собственика — и той като Сава Морозов беше заложил на болншевиките.

По време на революцията бях в чужбина заедно с жена си и дъщеря си. Тъстът ми почина някак случайно, не от събитията. Моите познанства бяха много големи, но за тях Октомврийската революция не беше нужна. Разбрахте ли ме?

— Да.

— Съветската власт едва се изправяше на крака. При мен дойдоха хора — Русия, РСФСР правеше първите си покупки от чужбина. Трябаше им кредит. А за да се открие кредит, поръчителството на Държавната банка беше недостатъчно. Ала стигаше една бележка и препоръка от моя страна. Така свързах Крейгер, кибритения крал, с РСФСР. След няколко подобни операции ми позволиха да се завърна в родината и известно време се занимавах с някои деликатни поръчения. Чували ли сте за продажбата на Шпицберген и как е станало разплащането?

— Чувал съм туй-онуй.

— Аз бях този, който прехвърли в Северно море норвежкото злато в нашата гемия. Та освен външния актив — редица поръчения от подобен характер. Новият ми работодател стана Съветската власт. Продължих да й служа както на застрахователното дружество — честно.

Умните, спокойни очи на Рабинович бяха вперени в мен.

— Аз ще умра. Вече съм стар. Знам какво е да живееш. Жал ми е за жена ми. Тя е в Москва. И дъщеря ми е там. Още не са ги погнали като членове от семейството на изменник на родината. Сигурно не ще ги видя повече. Често ми пишат. Пращат ми колети. На вас изпращат ли ви? Получавате ли колети?

— Не. Писах, че нямам нужда от колети. Ако оцелея, нека това да стане без ничия помощ. Да го дължа само на себе си.

— В това има нещо рицарско. Жена ми и дъщеря ми не биха го разбрали.

— Изобщо не е рицарско, просто не че ние с вас сме отвъд доброто и злото, ами сме извън цялото човечество. След това, което съм видял, не искам на никого да съм задължен, дори на собствената си жена.

— Мъгливо е. А аз — пиша и моля. Колетите означават един месец работа в канцеларията — дадох най-хубавия си костюм за тази длъжност. А вие сигурно си мислехте, че някой началник се е смилил над стареца...

— Предполагах, че с лагерното началство ви свързват някакви особени отношения.

— Да не би да съм „певец“ ли? Кому е притрябал седемдесетгодишен доносник? Не, просто дадох рушвет, голям рушвет. И живея. И с никого не съм си поделил резултатите от този рушвет — дори с вас. Получавам, пиша и моля.

След първомайската ни изолация ние се въртяхме заедно в бараката и се настанихме на съседни нарове — като в спален вагон. Не че се бяхме сприятелили, — просто се отнасяхме един към друг с уважение. Имах богат лагерен опит, а старецът Рабинович бе запазил младежката си любознателност към живота. Когато видя, че озлоблението ми не може да бъде потиснато, той започна да ме уважава, да ме уважава — не повече. А може би това беше в резултат от старческия начин да разправя като във влака за себе си на първия срещнат. За живота, който искаше да остави на земята.

Въшките не ни плашеха. Тъкмо по времето, когато се запознах с Исаи Рабинович, ми откраднаха шала — естествено, памучен, но все пак плетен, истински шал.

Заедно излизахме на развод, на развод „без последния“, както образно и страшно се наричат в лагерите такива разводи. Развод „без последния“. Надзирателите сграбчваха хората, войникът от конвоя бълскаше с приклада, за да изтика, избути тълпата дрипльовци надолу по ледения хълм, а които не успяваха, които закъсняваха — тъкмо това се наричаше „развод без последния“, ги хващаха за ръцете и за краката, залюляваха ги и ги запокитваха по заледения склон. И аз, и

Рабинович гледахме по-бързо да скочим надолу, да се строим и да се изтъркаляме до площадката, където конвойт вече ни очакваше и ни строяваше с юмруци в редици, за работа. В повечето случаи успяхме да стигнем до долу съвсем благополучно, успяхме да се довлечем живи до забоя — пък каквото е рекъл Господ.

Последният, който закъсняваше, когото бяха хвърлили надолу по хълма, го връзваха за краката за един конски впряг и го влачеха до забоя, до работното място. И Рабинович, и аз успяхме да се спасим от това убийствено возене.

Мястото на лагерната зона беше избрано така, че да се връщаме от работа по нанагорницето, да се катерим по стъпалата, вкопчвайки се в остатъците от оголените, изпочупени храстчета, да пълзим нагоре. След работния ден в златодобивния забой човек би трябало да няма сили да пълзи нагоре. И все пак ние пълзяхме. И макар след половин или един час — най-сетне допълзявахме до стаята на дежурния, до зоната, до бараките, до жилищата си. На фронтона на портала можеше да се прочете познатият надпис: „Трудът е въпрос на чест, въпрос на слава, въпрос на доблест и геройство.“ Отивахме в стола, пиехме нещо от паниците, влизахме в бараката и лягахме да спим. На сутринта всичко започваше отначало.

Тук не всички гладуваха, ала така и не разбрах как ставаше. Когато времето се позатопли, напролет, настанаха белите нощи и в лагерния стол започнаха страшните игри „на жива стръв“. На една празна маса се поставяше дажба хляб, сетне затворниците се криеха по ъглите и чакаха някоя гладна жертва, някой фитил да се приближи, омагьосан от хляба, и да посегне, да грабне дажбата. Тогава всички изскачаха от ъглите си, от мрака, от засадата и нанасяха жесток побой на крадеца, на този жив скелет — нов вид развлечение, което не бях срещал никъде, освен в Джелгал. Организатор на тези забавления беше доктор Кривицки, стар революционер, бивш заместник народен комисар на от branителната промишленост. Заедно с журналиста от вестник „Известия“ Заславски Кривицки беше главният организатор на тази кървава „жива стръв“, на този страшен капан.

Имах шал, памучен, естествено, но плетен, истински шал. Подари ми го един фелдшер от болницата, когато ме изписваха. Щом стовариха групата ни на мината „Джелгал“, пред мен изникна някакво

сиво, каменно лице с дълбоко изсечени северни бръчки, с петна от стари измръзвания.

— Да се трампим!

— Не.

— Продай ми го!

— Не.

Всички местни — а около нашият камион се бяха събрали двадесетина души — ме гледаха с учудване, поразени от лекомислието ми, от глупостта и от гордостта ми.

— Това е старейшината, лагерният старейшина — подсказа ми някой, ала аз поклатих глава.

Веждите на каменното лице се вдигаха. Старейшината ме посочи на някого с кимване.

Но в тази зона не смееха да грабят открито. Много по просто беше другото — и аз знаех какво ще бъде това друго. Завързах шала на възел около врата си и вече никога не го свалих — нито в банята, нито нощем, никога.

Лесно бих могъл да го опазя, ала ми пречеха въшките. В шала те бяха толкова много, че той мърдаше, когато го свалях за миг, за да го изтърся от паразитите, и го слагах на масата до лампата.

Около две седмици се борих със сенките на крадците, като си внушавах, че това са само сенки, а не крадци. За тези две седмици един-единствен път закачих шала на нара точно пред себе си и се извърнах, за да си сипя канче вода — и шалът мигновено изчезна, грабнат от опитната ръка на крадеца. Толкова се бях уморил да се боря за този шал, в такова напрежение ме държеше тази надвисната кражба, за която знаех, която усещах, почти я виждах, че дори се зарадвах — вече няма за кое да треперя. И за първи път след идването си в „Джелгал“ заспах дълбоко и сънувах хубав сън. А може би защото бяха изчезнали наведнъж хиляди въшки и тялото ми веднага бе почувстввало облекчение.

Исай Рабинович съчувствуно наблюдаваше героичната ми борба. Естествено, той не ми помагаше да запазя въшливия си шал. В лагерите всеки сам се грижи за себе си, — пък и аз не чаках помощ.

Но Исай Рабинович — тъкмо беше работил няколко дни в канцеларията — ми пъхна в ръката един купон за обяд, по този начин се опита да ме утеши. И аз му благодарих.

След работа всички веднага си лягаха, като си постилаха за спане мръсните работни дрехи.

Исай Рабинович ми рече:

— Искам да се посъветвам с вас по един въпрос. Няма връзка с лагера.

— За генерал Дъо Гол ли?

— Не се смейте. Получих важно писмо. Тоест важно за мен.

Напрегнах цялото си тяло и прогоних дрямката, която ме налягаше, отърсих се и го заслушах.

— Вече съм ви казвал, че дъщеря ми и жена ми са в Москва. Не са ги закачали. Дъщеря ми иска да се омъжи. Получих писмо от нея. И от годеника ѝ — ето. — Рабинович измъкна изпод възглавницата си пачка писма — връзка красиви листове, изписани с четлив, енергичен почерк. Взрях се — буквите не бяха руски, а латински.

— От Москва са позволили писмата да ми бъдат препратени. Знаете ли английски?

— Аз? Английски? Не.

— На английски са. От годеника. Иска разрешение да се ожени за дъщеря ми. Пише ми: моите родители вече дадоха съгласието си, остава само да получим съгласието от родителите на бъдещата ми съпруга. Моля ви, скъпи татко... А ето писмото от дъщеря ми. Татко, бъдещият ми съпруг, морският аташе на Съединените американски щати, капитан първи ранг Толи, те моли да разрешиш нашия брак. Татко, отговори по-бързо.

— Що за безсмислица? — рекох.

— Не е никаква безсмислица, а писмо на капитан Толи до мен. И писмо от дъщеря ми. И писмо от жена ми.

Рабинович напипа една въшка в пазвата си, измъкна я и я смачка върху нара.

— Дъщеря ви моли за вашето разрешение да се омъжи?

— Да.

— Годникът на дъщеря ви, морският аташе на Съединените щати, капитан първи ранг Толи моли за разрешение да се ожени за дъщеря ви?

— Да.

— Ами че тичайте при началника и напишете заявление да ви разрешат да из pratите бързо писмо.

— Само че аз не искам да давам съгласието си за този брак. Ето за това искам да се посъветвам с вас.

Бях зашеметен — просто от тези писма, от чутото, от тази постъпка.

— Ако дам съгласието си за този брак — никога вече няма да я видя. Тя ще замине с капитан Толи.

— Чуйте ме, Исаи Давидович. Скоро ще навършите седемдесет. Смятам ви за разумен човек.

— Просто така чувствам, още не съм го обмислил. Отговора ще изпратя утре. Време е да спим.

— Хайде по-добре да отпразнуваме това събитие утре. Ще изядем кашата преди чорбата. А чорбата — след кашата. И можем да си препечем малко хляб. Да го направим на сухар. Или да го сварим във вода. А, Исаи Давидович?

Дори земетресение не би отнело съня, забравата. Затворих очи и забравих за капитан Толи.

На другия ден Рабинович написа писмото и го пусна в пощенската кутия до стаята на дежурния.

Скоро след това ме закараха на съд, осъдиха ме и една година покъсно ме върнаха в същата специална зона. Нямах шал, онзи старейшина също вече го нямаше. Пристигнах — най-обикновен лагерен фитил, мръшляк без особени белези. Но Исаи Рабинович ме позна и ми донесе парче хляб. Исаи Давидович се беше закрепил в канцеларията и вече не мислеше за утрешния ден. А се беше научил на това в забоя.

— Вие, струва ми се, бяхте тук, когато дъщеря ми щеше да се омъжи?

— Бях, точно така.

— Тази история имаше продължение.

— Разправете ми.

— Капитан Толи се ожени за дъщеря ми — струва ми се, дотам бях стигнал — започна Рабинович. Очите му се усмихваха. — Той живя така около три месеца. Три месеца танци, след което капитан първи ранг Толи получил назначение за един линеен кораб в Тихия океан и заминал за мястото на новата си служба. На дъщеря ми, съпругата на капитан Толи, не ѝ разрешиха да напусне страната. Сталин възприемаше тези бракове с чужденци като лична обида, а в

Народния комисариат на външните работи нашепвали на капитан Толи: замини сам, нали се позабавлява в Москва — стига ти, с какво си обвързан? Ожени се още веднъж. С една дума, окончателният отговор бил, че тази жена ще си остане тук. Капитан Толи заминал и цяла година от него нямало никаква вест. А след една година изпратиха дъщеря ми на работа в Стокхолм, в нашето посолство в Швеция.

— Разузнавачка ли? На секретна работа?

Рабинович ме погледна с неодобрение, укорявайки ме за моята бъбливост.

— Не знам, не знам на каква работа. В посолството. Дъщеря ми работила там една седмица. Веднъж пристигнал самолет от Америка и тя заминала при мъжа си. Сега ще чакам писмата не от Москва.

— Ами тукашното началство?

— Тукашните ги е страх, не смеят да имат собствено мнение. Идва един московски следовател да ме разпитва по този въпрос. И си замина.

Щастието на Исаи Рабинович не приключи с това. Чудо на чудесата беше, че присъдата му изтече точно на деня, без приспадане на работните дни.

Организмът на бившия застрахователен агент беше толкова здрав, че той продължи да работи в Колима като волнонаемен финансов инспектор. Не го пуснаха на „континента“. Рабинович умря около две години преди ХХ партиен конгрес.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.